

STUDII BALCANICE

NR. 1, 2017

Număr omagial Vladimir Iliescu

STUDII BALCANICE
UNIVERSITATEA DIN CRAIOVA
FACULTATEA DE LITERE
Str. A. I. CUZA, 13-15
CRAIOVA, ROMÂNIA
Tel. 0040 251 414468
e-mail: central@ucv.ro

Director de publicație
Vladimir Iliescu

Comitet științific
Petre Gherghe
Rodica Ursu-Naniu
Florin Olteanu
Cristina Oprea
Nicolae Panea
Anamaria Magdalena Preda
Ionut Pătularu
Constantin Rezachevici
Adriana Uliu

Comitet de redacție
Nicolae Răzvan Mitu - Redactor-șef adjunct
Dana Osiac - Secretar de redacție
Mihaela Dinu - tehnoredactare computerizată

ISSN 2559 – 1924,
ISSN - L2559 - 1924

Cuvânt înainte

Acest numar al revistei este unul omagial, dedicat profesorului Vladimir Iliescu cu ocazia împlinirii vârstei de 90 de ani și a decernării titlului de Doctor Honoris Causa al Univesității din Craiova. Un gest firesc, de recunoștiință pentru mentorul doctoranzilor, căruia îi datorează, în mare parte devenirea lor profesională. Un exercițiu într-un act de recompensă morală a unui efort intelectual la fel cum rolul profesorului Vladimir Iliescu nu s-a redus doar la prestația sa fizică de la catedră.

Colectivul de redacție

PROFESORUL VLADIMIR ILIESCU – EXCURS EGO-ISTORIC

Alexandru ZUB

Ajuns de curând la o vârstă ce impunea oarecum un popas bilanțier, distinsul cărturar Vladimir Iliescu se prezintă în lumea culturală cu un palmares aparte. Sursele de informație la îndemână îl recomandă mai ales ca istoric al antichității, editor de texte, pedagog sensibil la înnoirile produse într-un domeniu ce se derobă altminteri de la o definiție exhaustivă. Cu atât mai mult când e vorba de o personalitate a cărei biografie pare a prevala asupra operei, a celei scrise în tot cazul.

Dacă e adevărat că unii contemporani nu se descoperă din capul locului ca având un rost destinal, este cazul istoricului Vladimir Iliescu, specialist în studii clasice și sud-est europene, unul a cărui pondere în diverse compartimente ale domeniului se bucură de o stimă aparte în sânul breslei. *Enciclopedia istoriografiei românești*, scoasă la Editura Științifică și Enciclopedică, în 1978, îl prezintă, sub semnătura unui confrate competent, Constantin Preda, ca pe un filolog clasic și istoric, coautor la marea serie de *Fontes Historiae Romaniae* și autor de studii relative la marile probleme ale istoriei noastre vechi, în context european și universal. La data respectivă, amintitul filolog și istoric, cu preocupări notabile în mai toate disciplinele auxiliare, dispunea de un palmares remarcabil, unul ce avea să sporească mereu, asigurându-i un statut profesional de excelență și de amplă recunoaștere.

Personal, am avut bucuria de a-l întâlni în câteva ocazii, din care unele mi se par demne de amintit aici, ca o reverență amicală, la nonagenatul său. Prima a avut loc, dacă nu mă înșel, în toamna lui 1974, în Maramureș, la Baia Mare și în respectivul areal istoric, de care se lega și tema noului colocviu româno-german, după cel de la Freiburg (1973), în cadrul căruia Vladimir Iliescu abordase chestiunea părăsirii Daciei Romane, ca secvență legată de marea temă a etnogenezei românești. A sistematizat apoi și datele oferite de tradiția istorică despre părăsirea Daciei, punând la contribuție noile rezultate ale cercetării în domeniu.

Părăsirea Daciei în lumina izvoarelor literare a rămas o temă mereu actuală, antamată sub diverse unghiuri, adesea cu o tentă polemică, lesne explicabilă prin contextul istoriografic al vremii. Era un capitol esențial din problematica etnogenezei, unul pe care Vladimir Iliescu l-a îmbogățit cu

date și observații noi. Am asistat, de-a lungul anilor, la mai multe intervenții ale sale, cu ocazia unor colocvii internaționale, totdeauna competente și memorabile, grație stilului său deosebit de analiză.

Continuitatea romană în secolele ce au urmat „părăsirii”, până la încheierea procesului etnogenetic și după aceea, fenomen sincron cumva cu cel desfășurat în zona romanității apusene, l-au interesat nu mai puțin pe distinsul istoric. Lista de lucrări întocmită de el însuși distinge, cu teme, între: culegeri de texte, ediții de autori antice, manuale și dicționare; articole de istorie, filologie și politologie, ultima fiind și cea mai amplă, dacă nu și mai consistentă. Prima din serie (1966) e un comentariu despre geți sau sciți în *Getica* lui Iordanes, ultima despre chestiunea prestatalității la geți, pe seama relației dintre Alexandru, Dromichaites și Lysimachos, episod studiat anterior și de istoricul Vasile Lica, discipol eminent al autorului, care a și înlesnit desemnarea sa ca *doctor honoris causa* al Universității gălățene.

Ultima noastră întâlnire, în persoană, a avut loc în primăvara anului 2010, la Universitatea din Aachen, acolo unde profesorul Armin Heinen a organizat un simpozion de istorie conceptuală, cu teme alese îndeosebi din arealul sud-est european. A fost un moment în care expertiza multidisciplinară a savantului a contribuit esențial la limpezirea multor probleme în dispută. Spiritul de metodă, însușit la școala marilor săi dascăli din București și poligloția cultivată de-a lungul anilor i-au asigurat, atunci ca și în alte dăți, certe avantaje în dialogul cu alteritatea profesională.

Relațiile lui Vladimir Iliescu, în multiple direcții, cu centrele academice din Constanța, Craiova, Galați și altele ar merita să fie studiate, în interesul istoriografiei și al culturii române, ele profitând, se poate spune, de masive surse documentare și exegetice. La unele (Constanța 1974, Galați 2008, Craiova 2016) am fost eu însumi prezent, în felul meu, cu modeste prestații istoriografice. De fiecare dată, Vladimir Iliescu a știut să fie novator sub unghi științific și cordial ca propensiune umană. Am în minte simpatia cu care a urmărit, îndelung, „epopea” mea humboldtiană, colaborările la *Dacoromania* și la alte reviste de prestigiu, prezența la unele simpozioane internaționale, imposibil de evocat aici.

Mi-aș fi dorit să pot stăruii mai îndelung asupra unor aspecte ca acestea, de un interes aparte pentru cunoașterea spațiului nostru etnocultural. Limitându-mă acum la acest crochiu ego-istoric, adaug numai, *imo pectore*, urările cuvenite la nonagenatul unui cărturar eminent, unul a cărui agendă civică nu e mai puțin exemplară.

ARHEOLOGIE SUBACVATICĂ ÎN ROMÂNIA HIDROAVIOANE ASCUNSE SUB APĂ

Laurențiu Marin DOBRE

Abstract: *Underwater universe has always excited beautiful minds. The archeological underwater space from of XXth century in Romania, had been revealed by C. Scarlat, who revealed the deepwater of Ancient Tomis and Calatis cities. His discoveries had been published in several studies and volumes about Ancient discoveries of deepwater in Black Sea.*

Universul subacvatic, în special cel submarin, a provocat dintotdeauna în imaginația și gândul oamenilor faptul că în străfundurile albastre s-ar afla scufundate așezări sau epave încărcate cu comori. Tentațiile miturilor submerse au aprins încă de la începuturi gustul multor plonjori îndrăzneți, care au transformat scufundarea în aventuri rocamboești. Alături de acești temerari și dependenți de adrenalină, astăzi sunt și cercetătorii și specialiștii care au dezvoltat întreagă „industrie” științifică.

Potențialul arheologic subacvatic, descoperirile din a doua jumătate a secolului XX și dinamica rapidă a tehnicii și tehnologiei în scafandrierie au încurajat cercetarea submersă, care pe parcursul timpului a îmbrăcat o formă organizată bazată pe principii, instituții și personal calificat.

Arheologia subacvatică este o disciplină pendintă arheologiei generale, având ca obiect căutarea, identificarea, recuperarea, studierea, conservarea, păstrarea și valorificarea științifică a vestigiilor istorice scufundate. În paralel cu acest obiectiv, arheologia submersă promovează o accentuată politică de protejare a siturilor scufundate, până când exploatarea artefactelor va avea garanția unei valorificări exhaustive de către un personal calificat într-o manieră profesionistă și organizată.

Debutul arheologiei subacvatice în România este semnat, la sfârșitul anilor '60 (sec. XX), de comandorul Constantin Scarlat, când „zeul propagandistic și pedagogic”¹ al scafandrieriei, topografiei și cartografiei subacvatice face primele descoperiri submarine ale unor epave, bunuri de factură antică, și întocmește primele schițe ale așezărilor antice scufundate, porturile Callatis și Tomis.

Rezultatele explorărilor subacvatice ale lui Constantin Scarlat s-au materializat în publicații de specialitate, articole, comunicări și lucrări², iar

¹ Radu Vulpe – Prefață, Constantin Scarlat, *Țărnușul nevăzut al Mării Negre*, Editura Militară, București, 1982, 7.

² Geografia submarină (1970), Portul antic submers Callatis (1973), Căi navigabile antice în Dobrogea (1976), Epavele quirasatelor de pe Dunăre (1977), Țărnușul nevăzut al Mării Negre (1982),

prin determinările și experiențele sale a creat premisele formării în România a noii discipline a arheologiei. Datele și informațiile scoase din adâncurile apelor au fost prețuite la justa lor valoare în studiile unor renumiți arheologi ai epocii sale, precum Adrian Rădulescu, Radu Vulpe, Constantin Scorpan, Mihai Irimia ș.a.

Evoluția activităților științifice sub apă este subordonată echipamentelor în materie de scufundare. Prospectarea adâncurilor albastre s-a arătat mai prodigioasă, mai cu seamă în ultimii ani, datorită aparatelor și utilajelor performante și, desigur, cercetării și analizei izvoarelor istorice scrise și nescrise, a documentelor, arhivelor și legendelor locale. Astfel, de la an la an, a sporit numărul descoperirilor, s-au înmulțit artefactele scoase la suprafață și s-a mărit semnificativ volumul de date istorico-științifice. Aplicarea tehnologiei 3D rezultatelor obținute, îmbinată cu scanarea cu ultrasunete, magnetică și electromagnetică³ a oferit posibilitatea reconstrucției și proiectării în format digital sau reproduceri materiale (imprimare 3D) a bunurilor culturale scufundate.

Analizate prin prisma tipologiei, vestigiile arheologice imerse se împart în patru categorii de situri. Într-o ierarhizare numerică, epavele dețin detașat prima poziție printr-o varietate de tipuri și modele, pe poziția secundă se află siturile terestre scufundate, urmate de sanctuarele subacvatice (depozite rituale) și depozitele subacvatice fără caracter ritual.

Epavele, închise sub ape, au găsit în mediul acvatic o modalitate de a transcende timpul și a ne prezenta clipele trecutului. Cel mai adesea păstrează o imagine neschimbată, în trei dimensiuni și cu un puternic impact vizual. În multe situații surprind instantanee ale istoriei, neatinse de scurgerea vremii, fără ca factorii antropici sau naturali să altereze autenticitatea și caracteristicile vestigiilor. Frecvent au fost numite „mașina timpului”, un cognomen confirmat în România de epava distrugătorului *Moskva*⁴.

În țara noastră, după anii '90, degingolada de pe scena politică a pătruns și în sfera cultural-științifică afectând și arheologia subacvatică, care a fost abandonată de o mare parte dintre specialiști. Resuscitată sporadic, din punct de vedere științific, de către pasionați (Muzeul de Arheologie „Callatis” Mangalia), cercetarea submersă a alunecat în cercul plonjorilor amatori, care au perpetuat într-o manieră empirică prospecțiunile începute de Constantin Scarlat. Paradoxal, emulația din sectorul amator, aduce importante rezultate prin descoperirea unor epave cu un încărcat trecut istoric⁵.

Acvanauții - temerarii adâncurilor (1984), Itinerare subacvatice la Istru și Portul Euxin (1988), Călătorie în adâncuri (1989).

³ Sonar, Echosounder Multibeam, Laser bathymetre, Magnetometru etc.

⁴ Descoperit în anul 2011, la adâncimea de cca. 45 metri, la 12 mile de țarm, travers de localitatea Agigea, distrugătorul *Moskva* afișează în detaliu dezastrul naval din iunie 1941.

⁵ Submarinul *SHCH 203* (2007), Distrugătorul *Moskva* (2011), *epavele de lemn* de la Sulina (2015)

Este un subiect care în ultimii 10 – 15 ani a proliferat în mass-media, prin apariții constante pe fondul identificării în adâncurile apelor a mai multor bunuri culturale specifice mijloacelor de transport pe apă, din care o parte au fost aduse la suprafață. Pe această cale, cele mai recente descoperiri au fost publicate în articole de presă cu caracter informativ sau au fost făcute publice prin reportaje radio-tv din categoria “senzațional”, toate fără un conținut științific. În majoritatea situațiilor, artefactele găsite, începând de la cele mai des întâlnite ancore, amfore, material de balast, tunuri, mine, torpile și până la epave (schelete lemnoase, corpuri de nave sau epave întregi) au fost prezentate sumar și într-o notă care promova turismul subacvatic sau ca scufundare obligatorie plonjorilor trecuți de nivelul *basic*.

Uneori, aviditatea pentru inedit a jurnaliștilor a determinat publicarea unor opinii exprimate de pseudospecialiști care au amplificat sau denaturat valoarea istorică a materialelor: „Sub apa mării, în zona cetății și a portului Callatis, se găsesc fragmente ceramice, mai numeroase fiind amforele și țiglele, fragmente arhitectonice, dar și epavele unor corăbii antice, construcții terestre, *pavaje*, resturile unor ziduri din cărămidă antică, dale de piatră prelucrate”⁶, aspecte cu privire la care mulți specialiști sunt rezervați. Arheologi din zona calatiană, precum și scafandri experimentați susțin că majoritatea afirmațiilor sunt speculații, exagerări; *pavelele* și *străzile* imerse ale Callatisului sunt o iluzie optică, de cele mai multe ori relieful submarin de origine calcaroasă dispus sub formă de lespezi crează aceste imagini. Nu este exclus ca acestea să existe, dar nu avem încă o confirmare certă din adâncuri.

La polul opus se află ignoranța protagoniștilor unor descoperiri care prin neimplicare sau printr-o prezentare deformată a obiectelor găsite au diminuat importanța științifică a vestigiilor: exemplu, cazul vasului german de tip cargo care a fost descoperit în anii '80 de către scafandri militari. Până în anul 2007 a fost cunoscut sub numele de *Bremen*, când o echipă⁷ de scafandri amatori au stabilit că este nava germană *Arkadia*⁸. Rezultatul, la peste 20 de ani de la descoperire multe din elementele de mobilier naval au fost demontate și două mitraliere de calibru mare, care erau instalate la pupa navei, au dispărut.

Între acești amatori de inedit se află și scafandri care au înțeles că pasiunea pentru epave are o limită legală, iar importanța istorică și valoarea științifică a vestigiilor submerse plutește deasupra gloriei personale. Doi dintre acești plonjori sunt Pascale Roibu, autorul lucrării *Vremea căutărilor*, *Jurnalul unui scafandru* și Iulian Rusu, care în ultimii cinci ani printr-un

⁶ Alina Enache, *Callatis, Cetatea pierdută*, Historia, anul IX, nr. 6, decembrie 2009.

⁷ Clubul Aquaris Diving Center Constanța.

⁸ Vasul naviga sub pavilion german și plecase din portul sovietic Sevastopol spre sud; în data de 29 aprilie 1943 sfârșește în barajul de mine S-57, care proteja portul Constanța.

parteneriat cu instituții muzeale și culturale au îmbogățit datele referitoare la patrimoniul cultural subacvatic.⁹

Când discutăm despre apă, cercetare subacvatică, epave, cu siguranță privim către corăbii, catarge, ancore sau comori, însă, în mod paradoxal, există și epave care populează fundul apelor și a căror activitate era în spațiul aerian; hidroavioanele și avioanele. Aparatele de zbor, construcții relativ recente, caracteristice secolului XX, victime ale unor confruntări militare, accidente sau erori de pilotaj, acum epave captive în adâncurile apelor, au făcut de-a lungul timpului obiectul căutărilor mai multor scafandri.

Începând cu anul 1930, la Constanța, pe malul lacului Siutghiol, zona Palazu este instalată baza militară¹⁰ de hidroavioane, care avea ca scop apărarea portului maritim constănțean, o unitate care după încheierea războiului. „La 1 august 1950, Escadrila de Hidroaviație Mamaia avea în dotare 10 hidroavioane monomotoare biplane cu două locuri, construcție metalică tip Heinkel 114”¹¹. După desființarea hidroscalei, foștii piloți și angajați ai bazei au povestit despre aparatele de zbor scufundate în lac în diferite circumstanțe; atacuri aeriene sau accidente la amerizare.

Datele cu privire la aceste epave au fost exploatate pentru prima dată de către Constantin Scarlat. Interesat de noi experiențe, în anii '70, cutezătorul plonjor efectuează mai multe incursiuni în apele dintre Palazu Mare și stațiunea Mamaia, unde, ghidat de martori oculari ai naufragiilor, descoperă pe fundul lacului un hidroavion, pe care îl aduce la suprafață și îl depozitează la țarm. Din nefericire aeronava și-a încheiat existența la „fier vechi”, nu se cunoaște ce model era dispozitivul și nici nu există o aminire fotografică în acest sens.

În perioada construirii digului de nord al portului comercial Constanța, anii '70, Petrică Borș, unul dintre scafandrii participanți la lucrări, susține că a identificat pe fundul mării componente specifice unui avion militar (fuzelaj, aripă, elice, piese de armament), elemente care se aflau răspândite pe o suprafață restânsă. Întrucât epava era poziționată pe traseul viitoarei construcții hidrotehnice, aceasta a fost acoperită cu material de construcții (blocuri mari de piatră nefasonate), fără a fi exploatată.

Pasul următor în căutarea hidroavioanelor scufundate a fost realizat din aceeași zonă a scafandrilor amatori. Pe fondul cunoștințelor strânse

⁹ În anul 2010 predă Muzeului Marinei Române Constanța trei ancore antice descoperite în Marea Neagră, în anul 2012 înștiințează Direcția Județeană pentru Cultură Constanța cu privire la identificarea a două posibile epave antice în Marea Neagră, în anul 2015 înștiințează Direcția Județeană pentru Cultură Tulcea cu privire la identificarea a trei corăbii de lemn scufundate la Sulina.

¹⁰ La 17 iulie 1930 Grupul de Aviație Maritimă a fost reorganizat ca Flotila de Hidroaviație și a funcționat la Palazu până la data de 1 aprilie 1960 când a fost desființată.

¹¹ Marian Moșneagu, *Politica navală postbelică a României (1944-1958)*, Editura Mica Valahie, 2011, 217.